

ÖSZTÖNZŐ LELKISÉG

Tanulmányok Bodó Sára 60. születésnapja alkalmából

А

Acta. Debreceni teológiai tanulmányok

A Debreceni Református Hittudományi Egyetem
kiadványsorozata
13. kötet

Főszerkesztő és felelős kiadó:
Kustár Zoltán, rektor

ÖSZTÖNZŐ LELKISÉG

Tanulmányok Bodó Sára 60. születésnapja alkalmából

Szerkesztette: Baráth Béla Levente – Fekete Károly – Kis Klára

∞

Debreceni Református Hittudományi Egyetem

Debrecen, 2019

Ösztönző lelkeség
Tanulmányok Bodó Sára 60. születésnapja alkalmából
Szerkesztők: *Baráth Béla Levente – Fekete Károly – Kis Klára*

Acta. Debreceni teológiai tanulmányok
13. kötet

Főszerkesztő és felelős kiadó:
Kustár Zoltán, rektor

ISSN: 2416-3570
ISBN: 978-615-5853-15-9

Kiadja: Debreceni Református Hittudományi Egyetem
Debrecen, 2019

© Debreceni Református Hittudományi Egyetem.
Minden jog fenntartva

A borítón található textil-képről készített fotó címe „Egy fedél alatt”.
Készült 2008. október 10-én, a dr. Bodó Sára vezetésével lezajlott
intézményi spirituális csendesnapon, amelyen a Debreceni Református
Kollégium óvodájának munkatársi közössége vett részt.
Fotó: *Barcza János*

Technikai szerkesztő: *Szilágyiné Asztalos Éva*

Nyomdai kivitelezés: *Kapitális Nyomdaipari Kft., Debrecen*
Felelős vezető: *Kapusi József*

Dr. Bodó Sára

Miért jó tankönyv Ravasz László Homiletikája?

A tankönyv hatástörténete a 20–21. századi magyar homiletika oktatásban¹

Ravasz László igehirdetői életműve mérőföldkő a hazai gyakorlati teológiában. Munkássága akkor is kutatásra méltó lenne, ha csak a prédikációi maradtak volna fenn. Az viszont óriási ajándék, hogy Ravasz László „*A gyülekezeti igehirdetés elmélete*” című könyvével olyan művet alkotott, amely a homiletika tárgykörét átfogóan, koncepciózusan és rendszerbe foglaltan tárgyalja. Csak sajnálni tudjuk, hogy egyházkormányzói feladatai miatt ilyen méretű egységes művet a későbbi életrészekében már nem tudott alkotni.

Előadásomhoz egy idézetet választottam Makkai Sándortól (1890–1951), aki hűség tanítványa, barátja és harcostársa volt Ravasz Lászlónak.² Minden benne van ebben az idézetben, ami Ravasz László életművet jellemzi, ugyanakkor Makkai minden szava igaz Ravasz homiletikai tevékenységére is: „*a magyar református egyházi irodalom legkiválóbb és eddig legmagasabb rangú képviselője. Szellemének ősvonásai a poéta és a filozófus, amelyek az aesthetában olvadtak össze, másfelől művészi látó és szemléltető erővé egyesülnek a theologusban és igehirdetőben. A theológiát a pozitív, modern, építő irány fundamentumára vitte át, megőrizve a tudományosság és az evangéliumi hit teljes létérdekét megalkotta a sajátos theologiai tudományt, a gyakorlati theológiának vallásos értékrendszerre és az értékrendszer megvalósítási módjának előíró tudománnyá való átformálásával, újjáteremtette és ragyogó virágzássá érlelte az igehirdetést, maradandó becsű művészi alkotásokban fejezve ki az Igét a magyar lélek számára... korszakalkotó jelentősége kétségtelen.*” (Makkai Sándor)³

1 Elhangzott a „*Ravasz Homiletika 100*” konferencián a Károli Gáspár Református Egyetemen.

2 Vö. ifj. FEKETE Károly: Ravasz László és Makkai Sándor kapcsolata, in: Szűcs Ferenc (szerk.): *Teológia a reménység örömeiben – Tanulmányok dr. Szahmáry Sándor tiszteletére*, Budapest, Doktorok Kollégiuma, 1999. 54–74.

3 MAKKAI Sándor: *Az erdélyi református egyházi irodalom 1850-től napjainkig*, Kolozsvár, Az Út, 1925. 37.

A homiletika oktatás helyzete a XX. század elején

Ha Ravasz László könyvét összevetjük azokkal a tankönyvekkel, amelyekről már említést tett Kozma Zsolt professzor úr az előző előadásban, akkor sem méretükben, sem minőségükben nem közelítik meg ezek a tankönyvek Ravasz László művét. A legkorábbi ezek között Zsarnay Lajos műve, de írt homiletikát Kovács Lajos, Mitrovics Gyula és Csiky Lajos professzor is. A XX. század első éveiben használt homiletikai tankönyvek egy letűnő teológiai korszak termékei voltak. Ezek közül a legeredetibb munka Mitrovics Gyuláé volt, amelyben meredek megállapításokkal is találkozunk, amiket ma már nem tartunk irányadónak, de érdemes rajta elgondolkodni.⁴

A XX. század elején homiletikát oktató magyar református teológiai tanárok – Kovács Lajos Sárospatakon, Csizmadia Lajos Pápán és Csiky Lajos Debrecenben – koruknál és képzettségükénél fogva is teljesen más korosztályt képviseltek. A kezeik közül kikerülő kurzusok leíró munkák maradtak. Tóth Ferenc XIX. századi homiletikájához képest alig változott a szemléletük.

Árulkodóak a tankönyvek elnevezései is: Zsarnaynál azt a címet olvassuk, hogy *Paptan*, a többiekénél azt, hogy *Egyházi szónoklattan* vagy összevonva *Egyházszónoklattan*. A cím egyben jelzi a műfajt és a teológiai irányultságot is. „Sok hasznos tanácsot és útmutatást találunk ezekben a magyar homiletikákban, de ...szerzőink nem látták annak a nagy tudománytani változásnak a következményeit, amely Schleiermacher óta a gyakorlati teológiában és a homiletikában végbement. ... Először Ravasz László látta meg teljes tudatossággal. A maga korában szintén modern Tóth Ferenc óta először Ravasz Homiletikája emelkedett a kor színvonalára.”⁵

Schleiermacher hatására a homiletika lett az igehirdetés elméletének legkedveltebb elnevezése. Ettől kezdve a prédikáció elmélete lett a gyülekezeti igehirdetés tudománya. A homiletika név lefordítása, a „gyülekezeti igehirdetés elmélete” hosszabb és nehezekebb, míg a kor közkeletű elnevezései, mint az „egyházi szónoklattan” vagy „egyházszónoklattan” kifejezések téves elnevezések, mást fejeznek ki. Czeglédy Sándor szerint: „A probléma nem is a névben, hanem az általa kifejezett ekleziasztikai programban van. ... alapja egy olyan egyház- és gyülekezetfogalom, amely a Schleiermacher-féle vallásfogalomra vezethető vissza. ... ezekben a homiletikákban a gyülekezeti

4 Ehhez a korhoz és a tankönyvek értékeléséhez lásd Szetey Szabolcs doktori disszertációját: SZETEY Szabolcs: *Adatok a magyar református prédikációs gyakorlat újraértékeléséhez 1783–1878 között*, Budapest, KRE – L'Harmattan, 2016. 191–328.

5 CZEGLÉDY Sándor: *A prédikáció gyülekezetszerűsége*, Budapest, Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet, 1938. (A pápai református teológiai akadémia kiadványai, 25), 86–87.

igehirdetés a missziói prédikációtól elválasztott igehirdetést jelenti.”⁶ Továbbá: „A theologiátörténet különös ironiája az, hogy a ’gyülekezeti’ igehirdetés fogalma akkor jött létre, mikor Schleiermacher elvesztette, illetve feladta a gyülekezet igazi fogalmát és annak helyére olyan ecclesia-fogalmat állított, amelyben nem az a döntő, amit Isten tett és tenni fog, hanem amit az Ember elgondol és megvalósít.”⁷

Mik a jó tankönyv kritériumai?

Hogyha a tankönyvelméletben tájékozódunk és ennek a mérlegére tesszük Ravasz László művét, akkor az a tankönyvelmélet terén is megáll, mert Ravasz módszertani szempontból pedagógiai tudatossággal írta meg tankönyvét. Gazdag didaktikai apparátust használt és erőteljes a tudományos kritikai szemléletmódja. Itt érdemes arra is kitérni, hogy Ravasznak nagyszerű humora volt, és a homiletika történeti fejezet jellemrajzaiban nem csak a szépet tudta esztétikusan megrajzolni, hanem olykor kíméletlenül kemény kritikát tudott alkotni.

Ravasz tankönyvét teológiai-filozófiai alapozású ismeretelmélet, gyakorlatias logika, rendszerelméletű beágyazódás jellemzi. Kiemelkedő a jellemvonások között a mű pszichológiai megalapozottsága és módszertani kultúrája, nyelvi-stiláris tisztasága, világos fogalmazása. Szakirodalmi értékét tovább növeli Ravasz frappáns definíció-alkotó tanári attitűdje.

A tankönyv a tudományág „szükséges” és „elégséges” ismeretanyagát gazdaságosan adja elő, vagyis nem túl bőbeszédűen és terjengősen, de nem is túlságosan szűkszavúan. Mert ha valami nagyon szűkszavú, akkor abból előbb-utóbb szimplifikálás lesz, azaz a lényeg elvész, és csupán egy leegyszerűsítés marad.

A legfontosabb az, hogy az ismeretanyagot hézagmentesen tárja elő Ravasz. Erre a legjobb példa a könyv történeti része. Beismeri maga is, hogy körülbelül nyolc olyan nagy irányzat volt, amit ő prédikációk alapján tanulmányozott, a többi korszakban nem sikerült a prédikációk szintjéig elmélyülnie, mert rövid volt az idő, de olyan szakkönyveket és olyan tájékozási

6 CZEGLÉDY Sándor: A „homiletika” problémája, in: RÉVÉSZ Imre (szerk.): *Emlékkönyv Szentpéteri Kun Béla hetvenedik születésnapjára*, Debrecen, Debrecen sz. kir. város és a Tiszántúli Református Egyházkerület könyvnyomda-vállalata, 1944. 115.

7 CZEGLÉDY, *A prédikáció...*, i. m., 133. – „A schleiermacheri prédikációfogalom alapvető hibája éppen az, hogy a prédikáció lényegét nem közvetlenül az igehirdetés isteni parancsából, hanem a vallásból, a kultusból, a gyülekezetből vezeti le.” (CZEGLÉDY, *A „homiletika” problémája...*, i. m., 121. 6. lábjegyzet)

pontokat választott, ami a történeti folyamatot hézagmentessé teszi. Mindezt úgy, hogy olyan igényes megállapításokat tesz az egyes irányok képviselőire, hogy ebben a reprezentatív válogatásban az embernek nincs hiányérzete, sőt az a meglepetés éri, hogyha kezébe veszi az adott szerző prédikációit, akkor azokra a jellemvonásokra talál rá, amiket Ravasz bemutat.

Ravasz homiletikájának filozófiai-teológiai megalapozottsága

A XX. század második felének jelentős evangélikus teológusa, Wolfhart Pannenberg figyelmeztet bennünket arra, hogy: „*A filozófia beható ismerete nélkül nem érthető meg a történelem során alakot öltött keresztyén tan, és nem alakítható ki önálló, megalapozott vélemény a keresztyén tan korunkban támasztott igazságigényéről.*”⁸ (Wolfhart Pannenberg)

Ravasz László a maga korában ezt az igazságigényt támasztotta magával szemben is, meg az alkotás közben is, ezért hálásak lehetünk neki. Ravasz munkásságában az a szerves elvi összefüggés, ami az egész gyakorlati teológiát jellemezte, a tudományok egyetemébe emelte be azt. Ami addig valamiféle szertartástan volt, valóban a technikai-eszközi leírása annak, hogy valamit az egyházi élet gyakorlatában elvégezzon a lelkipásztor, az Ravasznál átfordult az elvi-teológiai alap bemutatásába, tudatosításába, hogy elmélyüljünk benne és előíró módon adja elő azt, ami szükséges a gyülekezeti igehirdetésre való felkészüléshez.

A Böhm Károly filozófiai iskolájához tartozó Ravasznál szépen egymásra talált az építő-teológia és érték-teológiai irány.

A kolozsvári teológusok teológiai tanulmányaikkal párhuzamosan áthallgathattak a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem bölcsész karára. Bartók György és Ravasz, valamint Makkai Ernő⁹ és Makkai Sándor tanítványai voltak a rendszeralkotó és iskolateremtő magyar filozófusnak, Böhm Károlynak (1854–1911). Böhm tanári munkája a Kolozsvári Teológia indítá-

8 PANNENBERG, Wolfhart: *Teológia és filozófia. A Két tudomány viszonya és közös története*, Budapest, L'Harmattan, 2009. 11.

9 Makkai Ernő (1882–1923), Makkai Sándor igen szeretett és tisztelt bátyja, aki éppen ebben az időben volt növendéke Böhm Károlynak. Később a kolozsvári református kollégium tanára lett. Mint református tanár Böhm alapelvei szerint kutatta a történetfilozófiai kérdéseket, ennek dokumentuma „*A történelem megértése*” című tanulmánya, in: KAJLÓS (KELLER) Imre (szerk.): *Dr. Böhm Károly élete és munkássága*, III. köt. Besztercebánya, Madách Társaság, 1913. 113–142. – Munkásságához lásd névaláírás nélkül írt nekrológját és Kovács Dezső beszédét a *Református Szemle* 1923. 22. oldalán; továbbá MAKKAJ, Az erdélyi református..., i. m., 43–44.

sától kezdve kimutathatóan és döntően rányomta bélyegét a teológiai képzés karakterére is.

Ravasz jellemzése szerint: „Az egyetemnek Böhm Károly volt a legnagyobb és legmagányosabb egyénisége. Komoly, határozott, súlyos, bátor és igaz ember. Mindig a forrásból merített, mindig az igazság volt legfőbb mértéke, mindig az igazat mondta s mindig megmondta az igazat. Sikert, tapsot, népszerűséget nem keresett, elnézett a bámulók, irigyek és rosszakaratúak feje fölött. Az emberi szellem legnagyobb kérdései foglalkoztatták és legnagyobb képviselőivel társalkodott. Tudományában a legnagyobbra vállalkozott: beszámolni az emberről és világról. Körülbelül a legnagyobb cél, amit magyar ember maga elé tűzött. Szellemének egyetemessége, munkájának rendszeressége, abstractiójának magassága s az az erkölcsi súly, amellyel gondolatai mögött megállott – azokért kiállott –, olyan imponáló fölényt biztosítottak neki, amelyet mindenki érzett és önkénytelen tisztelettel ismert el. Politikába nem elegyedett, s a nyilvánosság nem érdekelte; a gondolkodásnak élt. Mikor egyszer felkérték, hogy valami nagy társadalmi ünnepen tartson felolvasást, azt felelte: Aki az én véleményemre kíváncsi, jöjjön el az egyetemre vagy az akadémiára, ott szoktam a gondolataimat közölni. Érezte, hogy hallgatói igen nagy része nem érti őt s akik talán értenék, nem érdeklődnek iránta. 'Három teológus diák figyelt fel rám: Tankó Béla, Bartók György és Ravasz László', mondta egyszer, élete vége felé.”¹⁰

Ravasz Homiletikája a gyülekezeti igehirdetés elméletét szerves és elvi összefüggésben látja az egész gyakorlati teológiai tudománnyal, viszont a gyakorlati teológia helyét – az újkori tudományfogalom égisze alatt – úgy tudta kijelölni a tudományok egyetemében, mint ahogy azt addig egyetlen magyar elődjének sem sikerült.

Ravasz László nevéhez kötődik a definíció: „A gyakorlati teológia az anyaszentegyház élettana, mely normák gyanánt az egyház életének törvényeit írja le és elő.”¹¹

Ravasz a gyakorlati teológia tudományát három csoportba sorolta:

a) Ravasz vezeti be az *oikodometika* fogalmát a magyar református szakirodalomba, a hitben való építés törvényeinek tanát. Az oikodometika megnevezést Ernst Christian Achelis (1838–1912), a XIX–XX. század fordulóján élt nagy gyakorlati teológus használta először: az egyház maga-építéséről szóló tan. Niebergall nyomán homiletikai irányzattá vált az építő-teológia.

10 RAVASZ László: *Emlékezéseim*, Budapest, Kálvin Kiadó, 1992. 66.

11 RAVASZ László: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete*, Pápa, Magyar Református Egyház, 1915. (Református egyházi könyvtár, 11), 7.

b) Az *agapétika*, a szeretetmunkásság elmélete, ahol a poimenika és a koinonika¹² helyezkedik el.

c) A *paideütika*, az egyház reprodukálódásának szolgálata, így mondja Ravasz, amelyikben az egyik a katechetika, a másik a missziológia területe.

Ravasz homiletikájának alapelvei 1915-ben:

- Az Ige, mint a kultusz középpontja és csúcspontja.
- A gyülekezeti elv, mint az igehirdetés szabályozója. Az egyházsónoklattan, és a paptan nem foglalkozott a gyülekezettel, de Ravasz újra meghatározó tényezővé emelte.
- Az igehirdetés építő jellegű, de nem csak módja szerint, „*hanem arról a belső folyamatról, személyes állapotváltozásról, amelyet az igehirdetésnek el kell érnie.*”
- Az épülés fogalmát Ravasz értékgyarapodásnak nevezi. Ha az igehirdetést átélem, üzenetét magamévá teszem, attól több leszek.
- Az épülés szemléletében a prédikáció tanítói, esztétikai és etikai tendenciája egybefonódik.
- Az igehirdetés lélekvezetés, psychagogia: a hívek vallásos életének egy alsóbb, kevésbé értékes pontjáról egy magasabb, értékesebb álláspontra juttatása.
- Az igehirdető mennyei javakat közvetít, amit Ravasz homiletikai értéknek nevez.
- Az épülés Ravasz szerint valláserkölcsi gyarapodás. Ez az antropológiai meghatározottságú álláspont korhoz kötött felfogást tükröz.
- Az Ige axiológiai jelentőségét tanítja Ravasz.
- Az igehirdető feladata, hogy a Biblia homiletikai értékeit a jelenbe áthelyezze, transzponálja. Következmény: az igehirdető érdeklődését az köti le, hogy hogyan találhatja meg a Szentírásban az embert, vagyis nem az az egyetlen gondja, hogy hogyan hirdethetem azt, amit Isten mond. Inkább azt kérdezi: hogyan teheti az ember Isten igéjét „használhatóvá” a saját hiányainak pótlására?

Ravasz felfogása 1915-ben még nem tudott kitörni abból a teológiai gondolatkörből, hogy a gyülekezetnek hiányai vannak, ezeket a hi-

12 Közösségi lelkigondozás, ami a gyülekezetben kellene, hogy megvalósuljon, a koinonikáról utoljára Makkai Sándor írt egy vázlatos művet, amit sajnos már nem tudott kidolgozni. MAKKAJ Sándor: *Élő gyülekezet. Tanulmányok, előadások a gyülekezeti misszió közösségi szolgálatának köréből*, Budapest, Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya, 1948.

ányokat ki kell pótolni. Az igehirdetés segít kipótolni, ezért figyel az emberre. Ravasznak ebben az életszakaszában az köti le a figyelmét, hogy hogyan találhatja meg a Szentírásban az embert. Azóta Karl Barth teológiai munkássága korrigálta ezt az álláspontot: azt hirdetjük, amit Isten mond – Deus dixit, vagyis arra került Barthenál a hangsúly, és saját útját bejárva Ravasz Lászlónál is, hogy hogyan töltheti be Isten igéje az ember hiányait. Az antropológikus felfogás alulról, az ember szempontjából keresi a mennyei javakat. A dialektika teológia viszont azt tanította, hogy az Ige felülről tör be az ember életébe.

A mű kritikája és Ravasz önkritikája

Ravasz László műve megjelenésének centenáriuma nem ünneprontás, ha megemlíjtjük, hogy az elismerő recenziók után, egy következő korszakban megalapozott kritikai elemzésben is részesült „A gyülekezeti igehirdetés elmélete”. Sőt Ravasz László egy másik teológiai korszakában maga is önkritikát gyakorolt visszatekintve könyvére.

A Ravasz Lászlótól fiatalabb gyakorlati teológus nemzedékből ifj. Czeglédy Sándor, a későbbi debreceni professzor tette ezt meg, aki 1938-ban, „A prédikáció gyülekezetszerűsége” című tanulmányában tette kritikai vizsgálata tárgyává Ravasz félezer oldalas művét. Nagy tisztelettel, határozott teológiai felkészültséggel és egy más teológiai felfogás szempontjai szerint fogalmazza meg bíráló megjegyzéseit. A sok ide illő bekezdés közül most csak egyet idézek *A homiletika problémája* című fejezetből: „*De mit jelent az 'ideális' és az 'empirikus', a 'kellő' és a 'való' gyülekezet szembeállítás? Hát nem azt, hogy a gyülekezetet itt egy idealisztikus filozófiai szemléletmód tárgyává tettük? Mert az ecclesia igazi fogalmát nem a való és kellő, ideális és empirikus világ dialektikája határozza meg, hanem az a polaritás, amely az inkarnáció és a paruzia között feszül. A prédikációt hallgató gyülekezet tagjai nem a beati possidentes, de nem is a vallásos kenosisban szenvedő emberek sokasága, akiknek ez vagy az a valláserkölcsei hiányossága pótlásra szorul, hanem atyafiak, akikért Jézus Krisztus meghalt, és akik Krisztus egyszersmindenkorra véghezvitt válságművétől útban vannak az eljövendő teljes válság felé.*”¹³

Ravasz László nem tartotta rangján alulinak, hogy ezt a kritikát figyelembe vegye. Homiletikai művére harminc év múlva visszatekintve, így nyilatkozott arról:

13 CZEGLÉDY, A „homiletika” problémája..., i. m., 123.

„Ma már a vak is látja, hogy ez a theologiai világbép inkább antropológia, a humánnumra épül és hiányolhatja belőle az igazi theológiát. A vallásos emberről beszél és nem a teremtő Istenről. Középpontjában a Názáreti Jézus személyisége áll, de nincs szó benne helyettes elégtételről, praeexistenciáról, a világ végéről, testi feltámadásról. Nagyon erősen hangsúlyozza a személyes keresztyénséget és élő hitet, de a megtérést nem állítja központi döntésül oda, és az újjászületés csodáját nem emeli ki úgy, mint ahogy a pietizmus teszi. Az egyház életét nem a megtérésre való felhívásban látja, s megnyugszik abban, hogy a látható egyház gyalomjában hívők és hitetlenek együvé gyűjtenek s a különválasztás a dolgok végén, az ítéletben lesz. A kritérium kérdését magában az emberi szellemben találja meg, s úgy képzeli el, hogy az öntudat, a vallásos élményben saját lényé legbensőbb megrezdülését fedezi fel, s ezt a subjectív meggyőződést nevezte a Szentlélek belső bizonyágtételének. Háborús idők, nagy egyéni szenvedések, az ifjúkori világlátás derűjének elborulása, egyéni szomjúság, a bizonyosság és a teljesség után meg-megmutatgatták ennek a theologiai felfogásnak a hibáit. Lelki alakulásom itt is inductive haladt.”¹⁴

Hatástörténet

Ravasz László teológiai életműve szempontjából is fordulópont az 1915-ben megjelent homiletika könyve, hiszen ezzel országos ismertségre tett szert. Ennek a műnek az írása közben jutott arra az elhatározásra 1915-ben, hogy egy olyan új folyóiratot alapít, amelynek a lelkipásztori munka irányítását tűzte ki céljául. Ravasz László így ír erről: „Még a háború alatt hozzáálltam, hogy a református lelkipásztor nemzedék ifjabb részét nagy leszámolásokra való felkészülésekre bírjam rá. Két tanítványommal, akkor már belső barátommal – Makkai Sándorral és Imre Lajossal – megalapítottuk Az Út című gyakorlati theologiai folyóiratot; mire a háború vége felé járt, már észrevétlenül kész volt az új program: az erdélyi egyházi élet átszervezése az élő hit, a missziói öntudat alapján, tudományosan kipróbált módszerekkel. [...] Elhatároztuk, hogy olyan lelkipásztori szaklapot adunk ki, amelyik szigorú tudományos alapon foglalkozik a lelkipásztori praxis, általában az építő egyházszolgálat kérdéseivel, de egészen gyakorlati céllal: mit és hogyan csinálj. Az egyházpolitikát a lapból kizárjuk; nem lesznek pártok, irányok, csak igazságok és elvek. Négy teológiai diszciplína területén mozgunk: ekleziasztika, kultusz, igehirdetés, vallásos nevelés, intézményes és személyes lelkipásztorság. Az összeomló Közép-

14 RAVASZ László: *Magamról*, Debrecen, Coetus Theologorum, 1944. (Theologia önéletrajzokban, 1), 31–32.

*Európában és a vele együtt szétmálló monarchiában irtózatos küzdelmek között (Az Út, [1915-ben] ezt a címet adtuk a lapnak) fenn tudtunk maradni, sőt virágozni az ország feldarabolásáig. Akkor a lap is megszűnt, hogy évek múlva a romániai magyar reformátusság egyházi lapja legyen.*¹⁵

Ravasz László homiletika tankönyve ma is etalon. Megszületése, megjelenése, használata egyértelmű sikertörténet, mert teológiatörténeti mérföldkő lett a magyar református teológiai munkák között.

Még ha 1948 után árnyékba is került Ravasz László egyházpolitikai megítélése, homiletika könyvének hatása akkor is jelen volt a hazai szakirodalomban.

Nekem különösen is szerencsém volt, mert debreceni homiletika tanárain (Czeglédy Sándor, Pásztor János, id. Fekete Károly) azok közé tartoztak, akik Ravasz László munkásságát nem elhallgatták, hanem tanították, kötelező olvasmánnyá és vizsgaanyagá tették.

Az a szintézis, amit Ravasz László létrehozott a maga korában a liberális teológia korszakából indulva, de az építő teológiai irányból táplálkozva, sajátos úton vezette el őt az ige teológiájához.

Az Ige teológiájának hatása sajátosan érintette Ravaszt, aki iskolás módon nem csatlakozott Barth teológiai irányzatához, de annak formáló, motiváló ereje alól sem vonta ki magát. Ravasznál ez élete kései igehirdetéseiben látszott a leginkább. Egyensúlyba került nála Isten Igéje és az ember szüksége. Ha ezt a szintézist meg tudjuk ma alkotni, akkor azt gondolom, hogy méltó utódai leszünk Ravasz Lászlónak. De addig még van bőven mit tanulnunk Ravasz Lászlótól.

15 I. m., 32–33. Hasonlóan nyilatkozott Ravasz az 1960-ban lezárt későbbi önéletrésében is: *Emlékezéseim...*, i. m., 116.

